

Forfatter: Goldschmidt, M. A.

Titel: Hjemløs

Citation: Goldschmidt, M. A.: "Hjemløs", i Goldschmidt, M. A.: *Hjemløs*, udg. af Mogens Brøndsted ; Harald Jørgensen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1999, s. 402. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-goldschmidt04-shoot-idm140467278750048.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Hjemløs

Bind II

7 *Brüsselertæpper*: se n.t.s. 175. - *Schach*: shah, konge. - *søgte et lykkeligt Menneske*: gammelt folkeeventyr, genfortalt bl.a. af H.C. Andersen i »Talismanen« (1836). Kilden kan være et fransk digt om Harun-alRaschids søn, sml. *Anderseniana* 1976 s. 265. - *Töplitz*: Teplitz, Teplice, by på den tjekkiske side af grænsen.

8

Vognslaget: vogndøren. - *Mailænderinder*: damer fra Milano. - *Lombardiet*: norditaliensk landskab. - *Østerrigernes Adfærd (...)*: først 1859 lykkedes det størstedelen af Italien at befri sig for østrigsk overherredømme. Sml. II s. 160f.

9

bøhmisk(e): tjekkisk. - *gjøre Honneurs*: se n.t. I s. 351. - *traktede*: tragtede. - *ambrosisk*: guddommelig (af gr. ambrosia, gudespise). - *Rübezahl(s)*: se n.t. I s. 385. - *gjækket*: narret. 10 *table-d'hôte*: værtens fællesservering. - *Syvsoverne*: efter et sagn blev 403 syv kristne på kejser Decius' bud (ca. 250) indemuret i en hule, hvor de faldt i søvn og først vågnede op ca. 200 år efter under Theodosius II; de dyrkedes som helgener og mindedes i kalenderen med en »Syvsoverdag«.

11

(Wiener-)Würste: ty, pølser. - *Ruster*: vin fra egnen omkring byen Rust på grænsen mellem Østrig og Ungarn. - *Kjæmpeviser*: folkeviser. - *Overøsterrigere*: nordøstrigere. - *Gloggnitz*: ikke identificeret. - *Da ist er ty.*, der er han.

12

Elle est terrible (...): Frygtindgydende er min kastaniebrune elskede, som synet af en krigsfane, og hendes blikks trylleri er en trompet, som river os med. Fra visedigteren Pierre Duponts sang »Ma châtaine« (af *La Muse populaire* 1851), som Goldschmidt citerer i sin afhandling om Béranger (se n.t. I s. 445). - *Winthers Digt*: »En lille Erobring« 1840 (*Saml. Digtninger* 1860 I 204). - *Jeg har oplevet noget Lignende*: I s. 259f.

13

Kroat: sml. II s. 11.

14

juliske Alper: Alpeparti nord for Triest. - *Borra*: eg. Borea(s), det græske navn for nordenvinden. - *Diana(s)*: månegudinden. - *Karfunkler*: røde ædelsten.

15

Capitolium: Kapitolinerhøjen, stedet for det antikke Roms hovedtempel. - *erkjende*: anerkende. - *Æneas*: efter sine rejser (sml. n.t. I s. 461) nåede han til slut Latium, som han vandt herredømme over. - *Porta salaria*: port i den aurelianske mur ved Via Salaria. Sagnet er opstået i forbindelse med den 2. puniske krig (218-201 f.Kr.) mod Karthagos feltherre Hannibal (sml. n.t. II s. 165). - *den Søile*: i kirken S. Prassede (*Dagb.* 13.3.1847). - *ført Jerusalem hertil*: de hellige genstande efter Titus' ødelæggelse af jødernes hovedstad (sml. »Et Dagbogsblad fra Rom« *NS* 1849 V 50, *Udv. Skr.* I 449). - *Monte cavallo*: også kaldet Piazza del Quirinale, med kolossalgruppen af Zeus-sønnerne Castor og Pollux med deres vilde heste, tidligere fejlagtigt tilskrevet de græske billedhuggere Phidias (se n.t. I s. 128) og Praxiteles (4. årh. f.Kr.). - *rund Hal*: Sala delle Muse.

16

Sokrates: se n.t. I s. 136. - *Bias*: en af Grækenlands såkaldte »syv vise« (ca. 570 f.Kr.). - *Demosthenes*: se n.t. I s. 302. - *Sophokles*: se n.t. I s. 107. - *Alkibiades*: se n.t. I s. 128. - *Perikles*: se n.t. I s. 134. - *Af dem, jeg elsker (...)*: se n.t. I s. 527. - *bedet til Gudinderne*: I s. 509. - *Antigone*: avlet i blodskam af Ødipus med hans egen mor, begravede trods et forbud sin bror og blev til straf levende begravet. - *engang lovet mig*: I s. 386. - *Oberon*: sml. n.t. I s. 85. - *Hippogryphen*: fabeldyr, hest med rovfuglehoved (grif).

404

17

Hjelmkrones: I s. 371. - *giftes*: med fru Vandamme (I s. 182, 562, II s. 213). - *Osteri*: ital., værtshus. - *Aloysius*: romersk adelsmand (1568-91), som plejede pestsyge og 1726 kanoniseredes som helgen. - *Befani-Festen*: til fejring af Kristi åbenbarelse (gr. epiphani) for hedningene på Helligtrekongersdag 6. jan.

18

Torlonia: hertug Alessandro T. (1800-86), rig bankmand og mæcen, der også udfoldede stor gæstfrihed. - *Principe*: ital., fyrste.

19

prostituerede: vanærede, skandaliserede. - *mærkværdige*: bemærkelsesværdige, særprægede.

20

Achilleus: homerisk helt.

21

cortile: ital., indre gård (her Cortile ottogona del Belvedere). - *belvederiske*: fra Vatikanfløjen Belvedere (»den smukke udsigt«).

22

Du Heilige (...) geliebet: Du hellige, tag dit barn tilbage, jeg har nydt den jordiske lykke, jeg har levet og elsket. Fra Theklas sang (se n.t. I s. 386); *nehme Dein Kind*, orig. »rufe Dein Kind«. - *Aftenseiladsen*: I s. 258ff.

23

Thekla (...) Max Piccolomini: personer i Schillers Wallenstein-trilogi. - *Aabning*: sml. II s. 102. - *Forum*: det antikke Roms centrale torv. - *Colosseum*: det flaviske amfiteater til gladiator- og dyrekampe. - *via sacra*: lat., »den hellige vej« på Forum Romanum. - *Gladiator*: se n.t. I s. 496.

24

et Grevebarn: sml. I s. 37.

25

Monte Pincio: en af Roms nordlige høje på venstre Tiberbred. - *engang i Kjøbenhavn*: sml. I s. 124. - *engt*: se n.t. I s. 203. - *Maria del neve*: ital., sneens Maria, nu S. Maria Maggiore, en af Roms syv pilgrimskirker. - *Basilika*: rektangulær bygning med forhøjet midterskib og to eller fire sideskibe. - *Passegiataen*: ital., promenaden, her om parkanlæggene på Monte Pincio, sml. II s. 84.

26

den appiske Vei: gammel landevej fra Rom i sydøstlig retning, benævnt efter anlæggeren Appius Claudius (312 f.Kr.). - *Kedrons Bæk*: i dalen mellem Jerusalem og Oliebjerget (nævnes bl.a. i 1. Kong. 2, 37, Joh. Ev. 18, 1). - *Hylas*: se n.t. I s. 554.

27

Hver Vaar (...) selv: fra »Christi Fødsel«, som indleder digtkredsen »Jesu Christi gientagne Liv i den aarlige Natur« (1804, *Poet. Skr.* ved Liebenberg XIX 195); *i Jord, i Luft og Elv*, orig.: »i Luft, i Lund, i Elv«. - *Oplagsstedet*: lagerpladsen.

28

sat mig Stævne: sml. II s. 13. - *Ubillighed*: urimelighed. - *forlade Alt*: Matt. 19, 29.

29

Virak(en): røgelse. - *Bournonville(s)*: franskfødt koreograf (1805-79), som fornyede den danske ballet. - *Pirouette*: fr., snurren på én fod.

405

30

søger (...) finde (...) banker (...) blive oplukket: jf. Matt. 7, 7. - *Kapuciner(kutten)*: hættemunk af

Franciskanerordenen (grundlagt af Frans af Assisi).

31

Fra (Ambrosio): frater, broder. - *Fredag*: katolsk fastedag.

32

Jesuitter: sml. n.t. II s. 74.

33

Kopar: ar efter kopper.

34

Pallavicini: Pietro P. (1607-67) skrev *Istoria del concilio di Trienti* 1656-57 om kirkemødet i Trient i 16. årh., hvor romerkirken drøftede modforanstaltninger mod reformationen.

35

Menneskepakket (...): fra Goethes *Wilhelm Meisters Lehrjahre* 7. bog, 3. kap. (*Jub. Ausg.* XVIII 184). - *Savonarola*: Savonarola, florentinsk bodsprædikant og kirkereformator (1452-98); brændt som kætter.

36

Fourierismen: utopisk socialistisk lære, udformet af Charles Fourier (1772-1837), hvorefter de menneskelige tilbøjeligheder skal tilgodeses frit, og ægteskab og familie erstattes af storfællesskaber.

37

Sophisme: spidsfindighed. - *Aloysius*: se n.t. II s. 17.

38

Janitscharerne: korps i den tyrkiske hær, fra 1361 til ind i det 17. årh. rekrutteret af unge græske krigsfanger, som blev omvendt til muhamedanismen. Korpsets musik af slående og skingrende instrumenter vandt i løbet af 18. årh. indpas i europæisk (især militær) musik. - *Maria Maggiore*: se n.t. II s. 25. - *i Familie med Schiøtt*: I s. 505. - *Wahlverwandtschaft*: se n.t. I s. 503.

39

Santa Prassede: helgeninde, som med en svamp opsugede blodet fra kristne martyrer, der blev dræbt for hendes øjne, og fyldte det i et kar, hvori hun senere selv blev begravet. Sml. n.t. II s. 15.

40

Om ti Uger: sml. II s. 101.

41

Sta. Agnese in Piazza Navona: Sta. Agnese in Agne (sml. *Dagb.* 17.3.1847). - *Vita nuova*: kærlighedsfortælling (ca. 1293), overs. af Johs. Dam 1915 s. 7f.

42

Pascal og Bossuet: franske teologiske skribenter (1623-62, hhv. 1627-1704). - *Lagrimi Christi*: ital., Kristi tårer. - *Campagnen*: den flade egn omkring Rom. - *Falcone*: restaurant nær ved Pantheon, der søgtes af skandinaverne (sml. »Ghetto«, *Poet. Skr.* V 23).

43

Velletri(vin): by med vinavl i Albanerbjergene 30 km sydøst for Rom. - *Falerner*: en i oldtiden berømt vin fra Ager Falernus i Campanien.

44

en haie: fr., på række, i spalier.

45

Tilhold: tilholdssted, holdepunkt.

46

S. Eustachio: den meget gamle kirke S. E. in platana nær ved Corso Vittorio Emanuele.

406

47

Kom ned (...): sml. n.t. I s. 114. - *deroppe ved Apollo*: II s. 23f. - *Marmorstatuen*: II s. 25.

49

Pygmalion: sml. n.t. I s. 212. - *Didrik af Bern*: i slutkapitlet af sagaen om denne sagnhelt (eg. østgoterkongen Teoderik fra o. 500 e.Kr.) bortføres han af en sort hest, der forsvinder med ham. - *Der hører Lykke til Livet*: I s. 213. - *Mein Glück (...)*: Min lykke er min hjemstavn. Fra *Goethes Briefwechsel* (se n.t. I s. 320) I 147. - *oversaae*: overskuede. - *Virak*: røgelse.

50

En Hyrdedreng: bondesønnen Hildebrand fra Toscana blev 1073 pave under navnet Gregor VII. - *Souverainetet*: overhøjhed. - *de Tydskes Casino*: samlingssted for den tyske koloni i Rom (i Palazzo Poli, sml. *Dqgb.* II 24). - *nazarenske Malere*: eg. en spottende betegnelse for den skole af tyske malere (Overbeck, Schnorr, Carolsfeld m.fl.), der i begyndelsen af 19. årh. malede fromme billeder i smag med de italienske 1400-tals-malere. Goldschmidt besøgte selv Overbecks atelier og skildrer hans kunst med stor sympati (NS 1849 V 69). - *Biblen kun var for gamle Folk*: I s. 99.

51

communistisk: præget af ejendomsfællesskab. - *Stenen smeltede*: II s. 26.

52

Donna Agnes: Ottos værtinde, sml. II s. 48. - *Senatorenes Tog*: ifølge Goethes *Italienische Reise* 1786-88 åbnes karnevalet med, at guvernøren og en senator (omtr.: rådmand) med følge kører i kareter gennem Corso (hovedstrøget) (*Jub. Ausg.* XXVII 212).

53

Menneskeslægten var bleven Barn igjen: sml. »Karnevalet« 1863 (*Udv. Skr.* II 210). - *Scudo*: italiensk mønt til en værdi af ca. 5 lire, dvs. ca. 1½ øre.

54

Høitideligheden paa Capitolium: sml. n.t. II s. 15. Her frigives karnevalets løssluppenhed ved klokkeringning (Goethe anf. st. 201). - *Scipio*: efter triumftoget for feltherren S. Africanus, der havde bragt den 2. puniske krig (se n.t. II s. 15) til heldig afslutning, nedlagde han i Jupitertemplet sin laurbærkrans og gyldne krone som tak til guderne (Appians romerske Historie VIII 66). - *Frisk Mod (...)*: fra Holbergs komedie *Den politiske Kandestøber* (ca. 1723) I, 1 (sammensmeltning af to replikker). - *betale Omkostningerne*: siden 1467 måtte nogle jøder åbne karnevalet ved at løbe en kilometer gennem Corso; dette afløstes fra 1668 af en afgift på 300 scudi (sml. »Ghetto«, *Udv. Skr.* III 10ff.).

55

Cajus Gracchus: romersk politiker (153-121 f.Kr.); var så temperamentsfuld, at han som taler hævede stemmen og tabte tråden, hvorfor han lod en tjener stå bagved og med et musikinstrument 407 angive den rette tonehøjde (Plutarchs Levnedbeskrivelse kap. 2). - *Den tredie Gang (...)*: sml. n.t. I s. 202, 528. - *Runer*: trylletegn, der kunne vække elskov. - *imorgen er der atter en Dag*: mundheld tillagt Valdemar Atterdag (konge 1340-75).

56

S. Onofrio: kloster på højen Janiculum, hvor den italienske digter Torquato Tasso døde 1595 (sml. *Dagb.* 16/3 1847 og kapitlet »Ved St. Onofrio« i *Fortællinger og Skildringer* I 1863).

57

Afbilledet af Ens Sjæl: modsat tankegangen i Paludan-Müllers *Adam Homo* (1842-49), sml. Goldschmidts efterskrift NS 1858 I.

58

Din Seirssang: sml. n.t. I s. 31, 434.

59

Mocatta: navnet på den engelske finansmand Isaac Goldsmids kompagnon. Forbilledet for Sir James har dog været finansmanden Moses Montefiore, der ligeledes rejste omkring i Østen for at støtte jødernes frigørelse. Sml. artiklen »De londonske Jøder« *NS* 1852 I 141 og *Fam.br.* I 90f.

60

efter engelsk Skik: vel i modsætning til sædvanen i romanske lande, hvor herren kyskede damen på hånden (sml. Karen Blixen: *Sidste Fortællinger* 1957, 71). - *de Castro*: navnet (sml. borgsymbolikken i lignelsen I s. 377) efter Montefiores ven Chananel de C. (*Brøndsted GF* 354). Det var en anset slægt af livlæger og hofagenter (P. Katz: *Jøderne i Danmark i det 17. århundrede* 1981).

62

iSamtaler hos Milner: I s. 360. - *Alexandrien*: Alexandria. - *Paladset*: II s. 54.

63

Ara Coeli: lat, »Himlens alter«, kirke ved siden af Capitolium. - *Concordia(-Templet)*: gudinden for enighed, hvis tempel blev indviet under kejser Augustus (2 e.Kr.). - *Catilina*: romersk patricier (108-62 f.Kr.), anstifter af en sammensværgelse mod staten. - *Septimius Severus('s)*: romersk kejser 193-211. - *Palatinerbjerget*: den tidligst bebyggede af Roms høje, bl.a. med flere kejserpaladser.

64

de mamertinske Fængsler: statsfængslet i det gamle Rom, benævnt efter et røverfolk på Sicilien. Herover er bygget kirken S. Guiseppe dei Falegnami. - *Jugurtha* (d. 104 f.Kr.): konge i Numidien, led nederlag mod Rom og omkom i fængslet. Hans replik nævnes i Plutarchs levnedbeskrivelse af Gajus Marius (kap. 12). - *Hjernebygning*: kranialogien som videnskab var nylig grundlagt af den svenske antropolog Retzius (1796-1860). - *Tiber, Sejan*: S. var prætorianerpræfekt (leder af den kejserlige livgarde) under Tiberius (romersk kejser 14-37 e.Kr.), men da denne opdagede, at han stræbte efter selv at blive kejser, lod han ham henrette (31 e.Kr.).

65

Dominikanerne: munkeorden stiftet af spanieren Dominicus, stadfæstet 408 af paven 1216. - *Inquisitionen(s)*: forhørsdomstol over kættere. - *Albigenserne*: sydfranske kættere fra landskabet Albigeois. - *Pius d. 5te*: inkvisitionens generalkommissær, der var pave 1566-72. - *Um den Namen (...)*: Kun navnet, navnet er det dem om at gøre. Fra Lessings drama *Nathan der Weise* (1779) II, 1. - *forgreb sig jo endog paa en Konge*: Juda lod Adoni-Beseks tommelfingre og storetæer afhugge (Dom. 1, 6). - *en krigersk Mand*: Moses dræbte en ægypter, der havde slået en jøde ihjel (2. Mos. 2, 12). - *Det er sagt Eder*: Matt. 5, 43-44.

66

par préférence: fr., fortrinsvis.

67

Schechina: i rabbinisk teologi betegnelse for Gud, der bor iblandt sit folk, svarende til de kristnes Helligånd; kilden er A. F. Gfrörers *Geschichte des Urchristenthums* I 1. Abt. 1858, 301 ff. (sml. *LE* I 73, II 95, 132, 157f., *Brøndsted GF* 141ff. og Knud Wentzel i tidsskriftet *Kritik* X 78ff.). Beretningen om templets bygning er gengivet i D. Simonsens *Jødiske Æventyr og Legender* 1928, 47ff.

68

Villa Mills: nu Villa Mattei, anlagt på ruinerne af kejserpaladset på Palatinerhøjen; Goldschmidt havde set den i 1847 (*Dagb.* 29/1) og genså den i 1863 (»Ghetto«, *Udv. Skr.* III 18). - *Arons Stav*: 4. Mos. 17, 8. - *Sokrates*: i begyndelsen af Platons *Faidros*. Sml. også *NS* 1849 I 375. - *det andet Tempels Fald*: 70 e.Kr., sml. n.t. II s. 15. Kilden er Gfrörer anf. st. 381-87. - *Rabbi Jonathan*: efter Gfrörer anf. st. 304. - *Bathseba*: Urias' hustru, som David forførte efter at have sendt hendes mand i felten, hvor han dræbtes (2. Sam. 11).

69

Nemesis: den rette tildeling, græsk skæbnegudinde. Af Goldschmidt er N. udvidet til en forestilling om

tilværelsen som et ordensrige, jf. *Brøndsted GF* 143ff. - *Lære om Sjælen*: efter Gfrorer anf. st. 2. Abt. 55f. (sml. Wentzel i *Kritik X* 77f.). - *Schamir*: se n.t. I s. 431.

70

Mennesket staaer til Ansvar (...): Matt. 12, 36. Denne tanke fremhæves i Efterskrift *NS* 1858 I som den væsentlige deri og forklares nærmere ved, at »af den Omgang, af de Lærdomme, af de Exempler, man modtager, paavirkes Ens Natur og Ens Skjæbne, og Skjæbnen fuldbyrdes ved de Ord, man siger, og de Handlinger, man foretager.« - *Schiøtts Foredrag*: I s. 157f. - *2den Mose Bog*: »og Moses gik ned af Bjerget til Folket og helligede Folket, og de toede deres Klæder« (GT 1902). - *grundet paa Retfærdigheden*: om denne grundidé se *NS* anf. st.; smst. 137 anføres de Castros efterfølgende ord om at sætte sig til doms. Sml. også *LE II* 58, *Brøndsted GF* 86f.

409

71

Jeg straffer (...): 2. Mos. 20, 5-6. - *Calvinisterne*: tilhængere af reformatoren Calvins lære (d. 1564). - *anglikanske*: engelske biskoppelige (ved løsrivelsen fra paven 1534). - *Prædestination*: forudbestemmelse.

72

Djævelen er nødvendig: således fortælles i den babyloniske Talmud Joma 63b. - *sympathetisk*: se n.t. I s. 126.

73

Hun fra den forrige Dag: II s. 55. - *Albanerinde(dragt)*: fra Albanerbjergene 18 km sydøst for Rom. - *haver andensteds hjemme*: fra St. St. Blichers digt »Præludium« til hans cyklus *Trækfuglene* (1838). Også citeret i fortællingen »Mendel Hertz« (1883, DK 7). - *i Colosseum*: II s. 24. - *gik hjem fra Baggens*: I s. 111.

74

Sphinx: fabelvæsen (løvekvinde), der taler i gåder. - *St. Pauls Kirke*: S. Paolo fuori le mure, der var blevet genopført efter en hærgende brand i 1823. - *S. Lorenzo*: valfartskirke for martyren St. Laurentius ved Via Tiburtina. - *Jesuiterkirken*: S. Ignazio (opkaldt efter ordenens stifter Ignatius af Loyola). - *Trinità del monte*: kirke for Treenigheden for enden af den spanske trappe. - *Christi Brude*: de til Kristus viede nonner.

75

rystet sin Kappe: sml. n.t. I s. 153.

76

den belvederiske Apollo(s): sml. n.t. II s. 21. Medaljonen er modstykket til værtinden Agneses medalje II s. 48. - *Piazza del popolo*: central plads for enden af Corsoen (hovedstrøget) med en obelisk hentet fra Ægypten af Augustus. - *oversee*: overskue.

77

Forjettelse: bebudelse, sml. I s. 35. - *Albanerinden*: II s. 73.

79

den magiske Nøgle: se n.t. I s. 115.

80

Vig fra mig (...): Jesu ord til djævelen på bjerget (Matt. 4, 10, sml. 16, 23). - *omplantet*: Fra Jacobeo er født jøde (II s. 37).

81

Fra Jacobeo prædikede: efter en prædiken, Goldschmidt hørte af en katolsk præst i St. Goar (*Dagb.* 3/7 1853, *NS* 1857 X 1221). Sml. også opsatsen om italienske prædikener i *Blandede Skrifter* IV 1860 304.

82

Kidduschin Jeruschalaim: traktat af den jersalemske Talmud, lat. udg. *Tractatus Kiddschin seu de Sponsalibus*, Venedig 1765. Selve eremitfortællingen står dog ikke deri, men et lignende stykke om gode og onde gerninger, der lægges på Guds vægt (*Le Talmud de Jerusalem* s. 237-39).

83

Jacob, da han blev halt: Isaks søn brødes ved Pnuel med en engel, der rørte ved hans hofteskål, så at han blev halt (1. Mos. 32, 24f.).

84

la Passeggiata: se n.t. II s. 25. - *Villa Borghese(s)*: den borghesiske 410 fyrsteslægts lystslot fra beg. af 1600-tallet. - *Porta del popolo*: antik byport ombygget til æresport for den svenske dronning Christina ved hendes indtog 1658.

85

Nemesis: se n.t. II 69, 144.

86

Rabbi Jacob: Jakob Tannaite (2. årh.), som sagde: »Skønnere er én time i omvendelse og gode gerninger i denne verden end det hele liv i den kommende verden« (P. Mischa-traktaten *Pirke Abot* IV 22). - *Nilens Vande til Blod*: 2. Mos. 7, 20. - *Vand til Viin*: Joh. Ev. 2, 9. - *Lazarus*: Joh. Ev. 11, 44. - *Denn wer Gefahr (...)*: Thi hvem, som ikke skyer fare og død, er herre over Jorden, herre over ånderne. Fra Goethes festspil »Des Epimenides Erwachen« (*Jub. Ausg.* IX 152).

87

physikalsk: fysisk. - *Moria Bjerg*: 2. Krøn. 3, 1.

88

Vore gamle Rabbinere: sml. »Rabbi Jakob plejede at sige: Når en mand vandrer hen ad en vej og benytter tiden til at repetere det lærte og så afbryder sin repeteren og siger: Hvor skønt er ikke dette træ, hvor skøn er ikke denne mark! så regner Skriften det, som om han havde gjort sig skyldig på sin sjæl« (*Pirke Abot* III 9, sml. *Br.* II 118).

89

Revolution i Paris: 24. febr. 1848 dannedes en provisorisk regering, der afsatte kong Louis Philippe og indførte republikken. - *Basunstød*: Matt. 24, 31. - *Civita Vecchia*: Roms havneby 71 km mod nordvest. - *Vetturiner*: hyrekuske.

90

Ha ragione (...): ital., Han har ret! Godt sagt! Nå hvorfor? - *Evviva la libertá (...)*: ital., Leve friheden og hvem der forstår at bruge den, og hvem der ikke forstår at bruge den, sukke ved dag og nat (også NS 1849 V 14, sml. 4). Kilden ikke identificeret. - *Evvivano i due milordi*: ital., Leve de to lorder. - *Depescher*: ilbreve, hastemeldinger. - *Lamartine*: digteren Alphonse de L. (1790-1869) var overbevist frihedstilhænger og i revolutionens første måneder dens egentlige leder. - *Sætte Livet ind (...)*: se n.t. I s. 541.

91

hemmelige Selskaber: reaktionsperioden efter Napoleons fald medførte i mange lande en opblomstring af sådanne sammenslutninger, der virkede for politisk frihed. - *Guldbrikker*: sml. I s. 556.

92

Parablen: lignelsen i Luk. 12, 16-21. - *Røst af venlige Vinde*: Herren åbenbarede sig for Elias først ved et stærkt vejr, dernæst ved et jordskælv og til sidst ved en stille sagte lyd (1. Kong. 19) - *fordred ham til Kamp (...)*: alluderer til Poul Martin Møllers digt »Til Kamp!« ca. 1824, der indledes: »Til Kamp jeg kræver dig, du gamle blinde« (*Efterladte Skrifter* 3. udg. 1855 I s. 131).

411

93

den tyske Kunstner: II s. 51. - *Cohorte*: fra lat., eg. afdeling af krigsfolk; skare af forbundsfæller. - *Brutus*: en af de sammensvorne mod Cæsar. - *medicæisk(e Venus)*: fra den florentinske familie Medicis kunstsamlinger. - *Silen*: halvgud, som opdrog vinguden Bacchus (Dionysos). - *capitolinske*: fra samlingerne på Capitolium (II s. 15).

94

Triton: havgud, halvt menneske og halvt fisk. - *unitarisk*: tilhørende en kristen sekt, som kun antager én person i guddommen. Sml. *Udv. Skr.* VI 291.

96

Herweghs Sang: se n.t. I s. 194. - *Quirinalet*: det pavelige (efter 1870 kongelige) palads. - *den liberale Pave*: Pius IX, der som nyvalgt 1846 blev modtaget med begejstring, da man af ham ventede en liberal kirkepolitik, men som efter et par år gik over til reaktionen (sml. artiklen om ham NS 1849 V 1ff.).

97

Nemesis: gengældelsens guddom, sml. II s. 68, NS 1858 I 129f. - *Midgardsormen*: i nordisk mytologi en uhyre slange, der i verdenshavet omslynger jorden.

98

Ghettos Mure: nedrivningen fandt først sted i april 1848. Sml. »Ghetto« 1865 (*Udv. Skr.* III 13, hvor årstallet fejlagtigt er 1847) og Vilh. Bergsøe: *Eventyr i Udlandet* 1905, 237. - *Jøderne tilbage til Palæstina*: af afhandlingen »Palæstina-Pladsen« (NS 1856 III 1ff.) fremgår, at Goldschmidt var modstander af denne tanke. - *Sta. Maria in Trastevere*: middelalderlig kirke på højre Tiberbred. - *Ciceroacchio*: romersk folketribun (eg. Angelo Brunetti 1800-49), som opildnede romernes glæde over Pius (sml. n.t. II s. 96) og iøvrigt medvirkede til nedbrydningen af ghettomurene (NS 1848 II 11). - *Sappeurer(ne)*: pionersoldater, der havde til opgave at rydde veje og anlægge løbegrave.

99

Høitidsdragt: på de store jødiske festdage er hjemmets overhoved iført en hvid dragt (sml. romanen *En Jøde*, 1845, *Udv. Skr.* I 221, samt LE I 48).

100

Skuffelse: illusion. - *San Francesco*: Frans af Assisi (1182-1226; helgenkåret 1228) (Fra Jacobeo er franciskaner, sml. II s. 32). - *Sichem(s)*: by i Kanaan. - *Japhet(s)*: en af Noas sønner, stamfader til indoeuropæerne.

101

Ti Uger: sml. II s. 40. - *Santa Prassede*: se n.t. II s. 39. - *Scudi*: flt. af scudo, se n.t. II s. 53.

102

Sorgens Huus: II s. 54. - *Café nuovo*: Roms fornemste kaffehus i Palazzo Ruspoli på Corsoen (skildret af flere danske digtere, bl.a. H.C. Andersen i hans romerske dagbøger). - *Du har luret paa mig*: II s. 18, 23.

103

aabnede pludselig Døren: II s. 25.

107

Elba: ø ved Korsika, Napoleons forvisningssted 1814-15. - *Grenaderer*: stormtropper. - *St. Helena*: ø ud for Sydafrika, Napoleons forvisningssted fra 1815, sml. n.t. I s. 65.

108

Skjæbne som Han: måske fejl for »Skjæbne som Hans«. - *Austerlitz*: by i Mähren, hvor Napoleon besejrede den russisk-østrigske hær; i overført betydning: sejr. - *Comtessen havde sat ham Stævne*: II s. 12f., 28. - *ewig Weibliche*: det evigt kvindelige, fra Goethes tragedie *Faust* II vers 12.110.

109

Coppet: ved Genfersøen, hvor forfatterinden Madame de Staël (se n.t. I s. 290) ejede et slot. - *stod overfor Comtessen*: sml. n.t. II s. 108. - *Forfatning*: Christian VIII var død i januar 1848, og Frederik VII gav 5. juni 1849 landet en grundlov.

110

(at den) jo (har): ikke.

111

Orlogsmand(s): kriger, spec. søkriger. - *det grevelige Bal*: I s. 477f. - *1846-Revolutionen*: Genève's liberale under ledelse af James Fay gjorde oprør mod den konservative regering, og 24. maj 1847 fik kantonen en demokratisk forfatning (skildret NS 1848 I 155ff.). - *Virak*: røgelse. - *en General og en Oberst*: sml. II s. 149.

112

Belgarde(s): Ottos rejsefælle II s. 8.

113

Guerickes Halvkugler: den tyske fysiker Otto v. G. (1602-86) opfandt luftpumpen og demonstrerede den bl.a. ved Rigsdagen i Regensburg 1654, hvor 16 heste forsøgte at trække to »magdeburgske halvkugler« fra hinanden, efter at luften var pumpet ud. Sml. n.t. I s. 118 om Goldschmidts interesse for fysikken. - *Mirjams Sang*: se n.t. I s. 31.

114

to Gange kaldt: I s. 434 og II s. 58.

115

Rousseaus Ø: sml. *Dagb.* 13/6 og 21/6 1847, *Fam.br.* I 63.

116

Stamfælle: Fra Jacobeo, der var jødisk født (II s. 37, sml. 80). - *fire hellige Floder*: ifølge 1. Mos. 2, 11-14 Pison, Gihon, Hiddekel og Phrat.

117

Lyd af Instrumenter: erindring fra Traunsee 1855 (*Fam.br.* I 191).

118

St. Maurice: by i Berneralperne, nu kendt som vintersportstedet St. Moritz. - *Afhang*: skråning. - *Kothurne(n)*: tyksålet støvle for skuespillerne i de græske tragedier; patetisk stil. - *(som) jo (kan)*: ikke. - *Herluf Trolle*: skal som admiral have sagt »Vide I, hvorfor vi hedde Adelsmænd, hvi vi bære Guldkæder«, da teologen Niels Hemmingsen ved søsætningen af et nyt skib rådede ham fra at deltage i det farlige togt (refereret i Hemmingsens ligtale 1565). Sml. II s. 315.

413

119

lykkelige, som ere hende nær: afspejling af forelskelsen i skuespillerinden Anna Rosenkilde 1855 (*Fam.br.* I 39-42, *Dagb.* 18/7 1855). - *Escadroner*: se n.t. I s. 48. - *skuffet*: snydt. - *oversee*: overskue. - *Altorf*: Altdorf ved Vierwaldstättersøen, hovedstaden i kanton Uri.

120

Peter Krøll: hans udenlandsrejse bebudet I s. 513. - *Facultet*: (her) lægevidenskab. - *en Mand*: de Castro, sml. II s. 96f., 122.

121

Verschiß: ty. slang, vanry. - *Lumpazivagabundus*: østrigeren Johann Nestroys tryllefarce, opført på Casino 1850, handler om en fattig snedkersvend, der går på valsen med sin randsel, men ved ånders hjælp bliver en holden mand. - *Ziegenhainer*: ty., den vandrende håndværkers knortekæp. - *Einsiedeln*: klosterby i kanton Schwyz.

122

Nehme mein Kreuz (...): ty., Tag mit kors på dig og følg mig! Jesu ord til disciplene (Matt. 16, 24 og Mark. 8, 34), som Goldschmidt fandt over en hvælvet gennemgang til saltværket i Ischl, og som han opfattede som et tilsvarende tegn på, at han skulle modstå en fristelse (*Dagb.* 15/7 1855).

123

Feinter: se n.t. I s. 60. - *bona officia*: lat., redbonne tjeneste.

124

Orion (...) Berenices Haar: stjernebilleder. O. blev ifølge græsk mytologi dræbt af jagtens gudinde Artemis, men forvandlet til et stjernebillede. - *Kjærlighedsmaaltid*: som Goldschmidt havde holdt det efter afskeden med Anna Rosenkilde (*Dagb. 21/1 1855, Fam.br. I 41*). Se også n.t. I s. 534.

126

Miss Mirjam: II s. 60. - *Til Seir og Lykke (...)*: sml. I s. 214.

127

Gejstlighedens Ægteskab: der tænkes formentlig på Tridentinermødets beslutning herom (1562-63, sml. n.t. II s. 34). - *Anden Mose Bog (...)*: »Moses sagde til Folket: Holder Eder ikke til Kvinder« (v. 15) (GT 1902). - *Collegio Romano*: den af pave Gregor XIII 1582 grundlagte Jesuiterskole, som Goldschmidt havde besøgt i 1847.

128

Fredens Due: 1. Mos. 8, 11.

130

Dalbergs Lære: I s. 298. - *Daguerreotypi*: fotografi (opfundet af L.J.M. Daguerre 1838). - *Piazetta*: pladsen uden for Dogepaladset.

131

ved Ave Maria: tiden for aftenbøn. - *besynderlig*: særdeles. - *Senn(hytte)*: ty., alpe-, sæterhyrde.

132

Johannis Evangelium: »Og da han [Jesus] gik frem, saa han et Menneske, som var blind født. Og hans Disciple spurgte ham og sagde: Mester! Hvo har syndet? Denne eller hans Forældre, at han er blind født? Jesus svarede: Hverken denne syndede, heller hans Forældre; men paa det at Guds Gerninger skulde blive aabenbarede paa ham.« (NT 1902). - *ingen (...) Utroskab*: samme beslutning, 414 som Goldschmidt tog overfor ægteparret Rosenkilde (*Fam.br. I 191, 194*). - *holdt ilde Huus med*: skændtes med.

133

Croquis: fr., udkast, skitse. - *Sangen*: »Es blies ein Jäger wohl in sein Horn« (digtet »Die schwarzbraune Hexe« fra *Des Knaben Wunderhorn*, se n.t. I s. 128). - *Ideens Bærere*: sml. II s. 127. - *parerende i Octav*: Andrés lære I s. 60, 112.

134

Ignatius Loyola: se n.t. II s. 74.

135

Cananiterne: indbyggerne i Kanaans land (mellem Syrien og Sinai), 5. Mos. 12, 29-31. - *et tredie Sted*: Mellemtilstanden (se n.t. I s. 365). - *løse*: se n.t. I s. 157.

136

gjenkjendte (...) Manden: prædikenen minder dog mere om Pater Benedikts udlægning II s. 43ff. - *Jægerhornet*: se n.t. II s. 133. - *Verdens Hank*: sml. II s. 24, 166 (også J.P. Jacobsen bruger ordet i denne billedlige betydning i *Niels Lyhne 1880, Danske Klassikere 155*). - *Man skulde være et Grevebarn*: sml. I s. 37, 506, 550, II s. 24.

137

alt: allerede. - *Scenen i Genf*: II s. 113. - *Katastrophen*: hans stykkes dårlige modtagelse (I s. 492). - *Fatum*: lat., skæbne.

138

Dryade: trænymfe. - *meest elsket af Ideen*: sml. I s. 532. - *Du meest velsignede*: efter Højs. 1, 8.

139

Ilden i os: Camilla optager Ottos ideer om »Gud i lidenskaben« (I s. 319), som hun har fået videregivet gennem Milner (I s. 326). Sml. *Brøndsted* GF 151.

140

blev (...) Billedstøtten levende: hentydning til Pygmalion (se n.t. I s. 212).

142

ham i Middelfart: I s. 452.

143

forkastede min Stemme: sml. I 419. - *takket mig for min Nonnesang*: II s. 131. - *fordret hendes første Barn*: I s. 451.

144

Redskab i Guds Haand: forklares således i Efterskrift NS 1858 I »Da disse Personer (...) ere næved at ødelægge hinanden, kommer Nemesis og tager sig af dem, saa at det samme Slag, der i de barmhjertige Søstres Kloster kaster Otto fra Camilla, tillige frelser hende - bevirker et Sammenstød af Omstændigheder, hvorved hun føler sig indhyllet i Vidunderets farvede Sky, løftes op paa Pligtens og Ærens Tinde og forsagende holder sig der i sit øvrige Liv - og desuden viser, hvorledes Pauline er blevet udsonet med Livets ideale Magter«. »Nemesis«: se n.t. II s. 69. - *Etatsraad*: se ovf., note A. - *Bau*: ved landsbyen Bov nord for Flensborg besejrede danskerne 9. april 1848 slesvigholstenerne. - *Hertugen af Augustenborg(s)*: Frederik Emil August (1799-1865) indtrådte 1846 i den provisoriske regering, 415 men udtrådte efter nederlaget ved Bov og forlod 1850 Danmark. Året efter blev han landsforvist.

145

Croquis: se n.t. II s. 133. - *paa Kothurnen*: se n.t. II s. 118. - *Nausikaa*: Se n.t. I s. 130; desuden I s. 133, 412. - *Kvinde, veed Du ei (...)*: se n.t. I s. 126.

146

i Steyermark: II s. 13.

147

Undine: vandnymfe. - *Afhang*: skrånning. - *oversee*: overskue. - *engt*: snævert.

148

Revolutionerne i Wien og Berlin: udbrød henholdsvis 13. og 18. marts 1848. - *brister Hjertet (...)*: kilden ikke identificeret. - *Skjønt at udvikle sin Menneskelighed*: kilden ikke identificeret. - *Halds Brudfærd*: I s. 381. - *med Paraplyen*: I s. 393. - *i Colosseum*: se n.t. II s. 23. - *Vaabnene i Vognen*: II s. 10. - *Costergia*: lille bjergby.

149

Aus der Welt (...): Friheden er forsvunden ud af verden. Fra Schillers *Wallensteins Lager* 11, vers 105. - *raillerende*: spotsk. - *General*: II s. 111. - *Dalmatier*: fra bjerglandskabet Dalmatien i det nordvestlige Balkan, 1815 indlemmet i Østrig, efter 1848 grebet af en slavisk nationalbevægelse. - *Tscherkessien*: uroligt område i Nordvestkavkasus, præget af opstande mod russerne.

150

Selskabs (liv): (fra ty. Gesellschafts-) samfunds-. - *Marius*: romersk statsmand og hærfører (155-86 f.Kr.), syv gange valgt til konsul. Om hans indtog i Rom fortæller Plutarchs Levnedbeskrivelse kap. XLIII.

151

Paré: fr., væddemål. - *Ducat(er)*: guldmønt til en omtrentlig værdi af 4 rigsdaler (8,50 kr.). D. mistede egenskaben af rigsmønt i 1857.

152

den belvederiske Apollo: se n.t. II s. 21.

153

afsluttede: indesluttede. - *en garde*: fr., på vagt. - *Mailand og Venedig*: Milano (på ty. *Mailand*) og Venedig gjorde henholdsvis 18. og 22. marts opstand mod østrigerne, men de gamle tilstande vendte snart tilbage i Norditalien.

154

der Mensch irrt (...): ty., Mennesket fejler indtil graven. Sagt af en russisk dame, som Goldschmidt traf i Traunkirchen 1855 (*Dagb.* 20/7). - *L'homme est (...)*: fr., sagt af samme dame (*Dagb.* anf. st.). Oversat i en anmærkning til originaludg. (III s. 1221): »Mennesket er en permanent Eva, nemlig med Hensyn til Æblebidet.« - *C'est à dire (...)*: fr., Det vil sige, at der skal være en slange - som det bør sig.

155

Veit Weber: pseudonym for den tyske digter Leonhard Wächter (1762-1837), der havde opholdt sig i Schweiz og begejstret for den 416 franske revolution kæmpet under Dumouriez (I s. 202); opholdet inspirerede til skuespillet *Wilhelm Tell*. Sml. n.t. I s. 132.

156

Heidelbergerfad: i Heidelbergs slotskælder, et af kurfyrst Karl Theodor 1751 bestilt fad, som rummer 221.726 liter. - *opkrampet*: hæftet op. - *Appenzellere (...)* *Glarnere*: beboere fra svejtsiske kantoner. - *vælske*: sydlandske, især italienske.

157

Den græske Gud: Apollon. - *(som) jo*: ikke. - *Uglspilagtigt*: som Till Eulenspiegel, en middelalderlig spasmager, hvorom der fandtes en folkebog, overs. bl.a. til dansk (*Uglspil* ved R. Paulli, *Danske Folkebøger* udg. af DSL, XI 1930).

159

Stikpenge: bestikkelse.

160

Spindelvævs-Vægtskaal: hårfin vægt. - *Kapun(er)*: kastreret hane.

161

hængt hendes Fader (...): sml. II s. 8 med note. - *Grev Fulco*: vistnok ingen historisk person. I Lenaus *Albigenserne* (n.t. I s. 370 og II s. 65) handler sidste afsnit om Fulco, den senere biskop af Toulouse (13. årh.).

162

Breno: by i den norditalienske provins Brescia.

163

Folkefesten: se n.t. I s. 514. - *Medaillon*: II s. 76. - *paa Jordens yderste Rand*: I s. 496. - *Den stærke, skønne Gud*: Apollo Belvedere (sml. II s. 21, 152, 172).

164

Solothurner: se n.t. II s. 156. - *Cimbrerne og Teutonerne*: de havde passeret Alperne, men blev slået af Marius (sml. n.t. I s. 18 og II s. 150) ved Aquæ Sextiae år 100 og Vercellæ 101.

165

Hannibal: den karthageniensiske feltherre H. (ca. 247-183 f.Kr.) gik over Alperne og besejrede romernes langt større hær ved Cannæ 216, men vovede ikke at angribe Rom (sml. sagnet II s. 15). Han vendte tilbage til Karthago, hvorefter Scipio (se n.t. II s. 54) slog hans hær ved Zama 202. - *Rossolani*: II s. 149.

166

hemmeligt Selskab: se n.t. II s. 91. - *Hanken*: II s. 136. - *Fødeegnens Skik*: de svejtsiske edsforbund. - *Afhang*: se n.t. II s. 118.

167

Georg af Frundsberg: schwabisk landsknægtfører (1473-1528). - *i Rom hos Sir James*: II s. 75.

168

Landstormen: de sidste årgange af indkaldte soldater. - *gjenerobre Venedig og Mailand*: se n.t. II s. 153. - *Böhmen*: Tjekkiet.

169

Byfoged: se n.t. I s. 12.

170

Mailand (...) ikke vort Parti: 25. juli 1848 havde italienerne lidt nederlag mod østrigerne ved Castozza på Posletten, og 5. august rykkede marskal Radetzky igen ind i Milano (*Mailand*). Der eksisterede imidlertid to anti-østrigske partier; jf. også s. 177. - *Camillus og Cincinnatus*: Marcus Camillus fordrev gallerne fra Rom 390 f.Kr.; 417 Lucius Cincinnatus valgtes til konsul lige fra pløjemarken 460 f.Kr. og blev to gange diktator. Livius' beretning herom er oversat i NS 1849 V 67. - *en oprørske lille Prinds*: Hertugen af Augustenborg (se n.t. II s. 144).

171

du haut en bas: fr., fra oven nedad. - *Gustav Adolph*: se n.t. I s. 541. - *Pater Dauws Prædiken*: II s. 134ff.

172

Skalken: spøgefuglen. - *see med Uvillie*: sml. II s. 21. - *Vincentio(s)*: generalen II s. 196. - *Sablen og Pistolerne*: II s. 10.

173

Donna Agnese: sml. II s. 47, 106. - *va banque*: fr., alt på spil.

175

Michael Angelo (...) Dommedag: på endevæggen i det sixtinske kapel i Peterskirken.

176

Byron: den engelske digter kæmpede som frivillig i den græske frihedskrig mod tyrkerne og døde herunder af sygdom 1824. - *en Mand, som havde foranlediget (...)*: II s. 196.

177

Midas: græsk sagnkonge, som i en musikalsk væddestrid mellem Apollon og Pan gav den sidste prisen, hvorefter Apollon lod ham få æselsøren, som han skjulte under en frygisk hue.

178

Kjoler: soldateruniformer. - *Bandoleer*: skulderrem til våben. - *feilede ham*: var galt med ham.

180

Elle est terrible: se n.t. II s. 12. - *Sands*: fornuft. - *Schwaberen*: adjudanten er svabisk (II s. 161). - *à la suite*: se n.t. I s. 205.

182

franske Konge: Henrik IV (d. 1610) skal have ønsket, at hver bonde i hans rige havde en høne i gryden om søndagen.

183

sympathetisk: se n.t. I s. 126.

184

skuffer: snyder.

185

Tirailleur: fr., blænkere, kædeskytter.

186

Løvenhjelm: sml. I s. 276, 349; han er i mellemtiden blevet østrigsk officer. - *status quo ante*: den tidligere tilstand.

187

Depescher: ilbreve.

188

i Böhmen: II s. 9. - *undkommen*: undsluppet. - *Die Krähe*: ty., Kragen. - *Afhang*: skråning.

190

skuffende: illuderende. - *mødt Skuespillerinden*: I s. 234. - *Sagnet om Røverne*: sml. *Br.* II 193f., *LE* I 94. H.C. Andersen henlægger det til Vissenbjerg (i romanen *O.T.* kap. 12) efter J.M. Thiele: *Danmarks Folkesagn* 1843 I 365.

191

Afslutning: afsondring.

192

Calvariebjerg: valfartsbjerg (af lat. calvaria, hjerneskal, benævnt i lighed med Golgata, hovedskalstedet).

193

Nehme mein Kreuz (...): Se n.t. II s. 122.

194

Pater Dauw: omtalte sin mission til Frankrig II s. 33. - *alt*: allerede. 418 - *Cavaignac*: den franske general Louis C. (1802-57), hvem det som krigsminister efter februarrevolutionen påhvilede at nedkæmpe arbejderopstanden i Paris. Junikampen er skildret i *NS* 1848 III 185ff. (optrykt i *Blandede Skrifter* III 72ff.).

198

Athene, Herskerinde (...): fra Aischylos' (524-456 f.Kr.) *Eumeniderne*, overs. af P. O. Brøndsted vers 226ff. (udg. af N.V. Dorph 1844).

201

over Lillebelt: sml. I s. 218. Om gensystematikken i 3. del sml. nærværende udgaves efterskrift II s. 340. En første udformning af kompositionen ses i *Dagb.* 25/7 1855 (I 380). - *derhos*: desuden. - *Creditorer*: formentlig lapsus for »Debitorer«.

202

liden Gunver: fra romancen »Liden Gunver vandrer som helst i Qvel« i Johannes Ewalds syngestykke *Fiskerne* (1779). - *Mendozas Svigerfader*: Mocatta, sml. II s. 59.

203

hans Søster: Isabella. - *ved S. Onofrio*: se n.t. II s. 56. - *Børneballet*: I s. 30. - *Forjættelser*: løfter om noget vidunderligt. - *i Genf*: II s. 126. - *Kjøbmanden*: I s. 168, 555. - *Dünkirchen*: den nordfranske havneby Dunkerque.

204

iErmelund: I s. 554. - *Havde Gud ikke (...)*: se n.t. I s. 554. - *Terne*: tjenestepige. - *Det er ikke Alt Guld (...)*: opr. latinsk ordsprog: Non omne quod nitet aurum est. G. Chaucer (1328-1400) hentyder til det i *Chanones Yemannes Tale*.

205

Tilforladelighed: pålidelighed. - *Johannis Evangelium*: »ligesom jeg sagde til Jøderne: Hvor jeg gaar hen,

kunne I ikke komme, siger jeg Eder nu« (13, 33, NT 1902).

206

hos Kongen: I s. 427ff. - *Paulsen*: I s. 231. - *Centralskolen*: militærakademi. - *Justitsraad*: se ovf., note A. - *kauscher*: jiddisch, ren, ægte, god, antagelig.

207

ere (jo) hjemme: måske: er tilgængelige. - *Salomo havde lært (...)*: en udbredt jødisk og muhamedansk legende (L. Ginzberg: *The Legends of the Jews* 1909-38, registerbd. s. 448).

208

Jægermester (inde): se ovf., note A. - *blive Ridder (...)* *Baand*: få prygl (elefant- og storkorsridderne kaldtes riddere af hhv. det blå og det hvide bånd). - *Rasmus (...)* *Jesper*: efter Erasmus og Jesper Ridefoged i Holbergs komedie *Erasmus Montanus*. - *profecto*: lat., sandelig (udtrykket lånt hos Holberg).

209

Selv var jeg skudt (...): fra Chr. Winthers digt »En Ven« (1840).

210

skyder Dig Huen af Hovedet: sml. Rossolanis taktik II s. 152.

211

Pigen fra Veilaa Mølle: I s. 238. - *ud i Haven*: I s. 219.

212

Um gut tranchiren (...) *haben*: For at kunne skære godt for må man for det første være af adel og for det andet have mod. Tysk mundheld, 419 sml. Hans v. Fleming: *Der vollkommene Teutsche Soldat* 1726 s. 29. - *Mariage*: fr., et kortspil (eg. giftermål). - *Gudinden*: Nemesis. Sml. om skæbnespillet *Brøndsted GF* 157. - *Eumeniderne (s)*: Erinyerne, skæbnegudinder, som oldtidens grækere søgte at forsones ved ofringer.

213

skuffe: bedrage. - *sin Kone*: den tidligere fru Vandamme (I s. 562). - *at vi vare gifte*: II s. 17. - *Geert Westphaler*: i Holbergs komedie af samme navn en barbér, som ustandselig taler om sin rejse til Kiel. - *Schwytz*: kanton i Schweiz.

214

Slangen: sml. II s. 154. - *at gjøre Lykke*: I s. 158, 278.

215

Franklin: amerikaneren Benjamin F. (1706-90), der havde held med sig både som fysiker og statsmand. - *commis voyageur*: fr., handelsrejsende. - *strække Gevær*: nedlægge våbnene. - *Marmorpaladser*: I s. 532. - *Michelet*: den franske historiker Jules M. (1798-1874) har skrevet om kvinden i skrifterne *De la Femme* og *La Femme*.

216

Skuffelser: illusioner. - *og dem er der endnu (...)*: fra Chr. Winthers digt »Henrik og Else« (1828), hvor talen er om trofaste danske piger. - *Ladegaarden*: Københavns fattiggård.

217

Chambertin: se n.t. I s. 353. - *Ben Jonsons Ord*: udtalelsen skyldes dog kritikeren John Dennis (1657-1734) og er gengivet i *The Gentleman's Magazine* 1781 s. 324. - *Kjeldermand*: se n.t. I s. 384. - *Tannhäuser*: sagnomspunden tysk minnesanger fra 13. årh., emne for Wagners opera (1845). - *Venusbjerget*: fristelernes sted.

218

Physiognomier: Goldschmidt var stærkt optaget af fysiognomik og skrev i anledning af Sophus Schacks *Physiognomiske Studier* (1858) en længere afhandling i NS 1858 III 19ff. (også i særtryk).

219

mere Menneske: sml. slutningen af »Fra Paris« (Udv. Skr. I 478).

220

Metal af Leer: kilden ikke identificeret. - *Antæus*: græsk sagnhelt, søn af jordgudinden Gaia og havguden Poseidon, kæmpede bl.a. med Herakles, men kunne ikke besejres, så længe han berørte jorden. - *Birgitte*: I s. 421, 564. - *Penge*: I s. 564.

221

Proces: smst. - *Bagger*: I s. 110, 478, II s. 237. - *paa Colosseums Ruin*: II s. 24. - *tidligere havde sagt*: I s. 527, II s. 91. - *Hannibal(s)*: se n.t. II s. 165. - *Scipio(s)*: se n.t. II s. 54. - *paa Bjergene*: II s. 165.

222

Justitsraad Roed: I s. 352, 472.

223

Hvo sig selv (...): Matt. 23, 12 og Luk. 14, 11.

224

vedblevet at være Minister: Martsministeriet afløstes i november 1848 af et nyt. - *Flødebonde*: mælkekmand. - *capuansk*: fra byen Capua lidt nord for Napoli. - *Hasdrubal*: bror til Hannibal (se n.t. II s. 165). Under et forsøg på at komme denne til undsætning faldt han i slaget 420 mod de romerske legioner ved Sena 207 f.Kr., hvorefter konsulen Gaius Nero kastede hans afhuggede hoved over til Hannibals forposter (Livius' romerske historie XXVII 51, 11). Om den capuanske kvinde er intet fundet hos Livius.

225

gjøre Lykke: sml. I s. 383. - *Priis*: dosis snustobak.

226

Kammerherrinde Hjelmkrone: II s. 18. - *hendes Færd*: II s. 102f. - *en Fremtid i hans Øine*: II s. 21.

227

forekomme: forhindre.

228

en Ubetydelighed i Stykker: sml. II s. 235. - *indgetogent*: tilbagetrukket i sig selv. - *Grevindens Bal*: I s. 474. - *Etatsraad*: se ovf., note A.

229

Conferensraad: se ovf., note A. - *Podagra*: fodgigt.

230

Carlsen: I s. 135ff. - *Lieutenant Holm*: I s. 166. - *Fred*: 10. juli sluttedes en foreløbig fred.

231

Vilhelm Berg: I s. 353, 555. - *i Ermelundshuset*: I s. 556. - *Kammerherre(ns)*: se ovf., note A.

232

den tynde Mand: formodentlig tænker Goldschmidt på Kierkegaard, om hvem han i et udkast til *LE* (I 272) skrev: »Han elskede ikke Menneskene, og derfor var han i sit Hjerte hverken blid eller ydmyg.« I *Corsaren* lod han et af hans pseudonymer sige: »Jeg vil tænke mig det Tankeexperiment, at jeg har givet en fattig Kone med fem smaa Børn en Rigsbankdaler. Tænk Dem hendes Glæde!« (nr. 276). - *Schiøtts Taler*: fx I s. 156ff., 191, 497, 523. - *Ballet i Kjøbstaden*: I s. 223. - *Barnet*: II s. 122. - *2000 Rdl.*: se ovf., note B. - *en græsk Forfatter*: ikke identificeret.

235

Gudinden (...): foran Nørreport stod to statuer symboliserende Christian V's valgsprog: »Pietas et Justitia«, lat., fromhed og retfærdighed. Der er altså her tale om retfærdighedsgudinden. - *Agent Hagemann*: I s. 452. - *den lille Lyd*: II s. 228.

236

Costergia: II s. 148. - *Ponte di Cretto*: II s. 184.

237

Bagger: I s. 110, 478.

238

Løvenhjem: II s. 186. - *Schofelt*: uanstændigt, gement.

239

Basse: I s. 42, 402. - *Spekhøker(ne)*: eg. forhandler af viktualer og andre madvarer; her om simple folk. - *Justitsraaden*: Roed, sml. II s. 222; *Justitsraad*: se ovf., note A. - *Die Welt ist arg (...)*: Verden er slem, verden er blind, den vil altid miskende dig; *arg*: orig.: »dumm«; *Sie wird Dich*: orig.: »Und dich wird sie«; frit efter Heines »Lyrisches Intermezzo« (1822-23) nr. 15.

240

l'embarras (...): fr., vanskeligheden ved at træffe et valg. - *Donna Agnes*: II s. 105. - *havde hjemme overalt*: Ottos egne ord, II s. 7. - *god Karl*: min gode.

421

241

Die Welt (...): forts. af citatet s. 239. Den ved ikke, hvor bløde dine arme er, og hvordan dine kys brænder. - *Comtessen*: II s. 196. - *tyve Daler*: I s. 442.

242

Kom ned til vor Vigne (...): se n.t. I s. 114.

243

ewig Weibliche: se n.t. II s. 108.

244

*den Nat i Rom (...)*faae Øieblikket: II s. 47.

245

bad i Colosseum: II s. 24. - *Donna Agnes stod ved Lampen*: II s. 47. - *tog Afsked med Camilla Hald*: II s. 116, 126. - *til Comtessen om Protestantisme*: II s. 171. - *vilde være en Fra Jacobeo*: II s. 90. - *som de Castro sagde*: II s. 71. - *sondret*: adskilt, hver for sig.

246

Domine quo vadis: II s. 26. - *den lille Dreng*: II s. 17. - *de mamertinske Fængsler*: se n.t. II s. 64.

247

Table d'hôte: se n.t. II s. 10. - *Probenreutere*: se n.t. I s. 79. - *Medaillonen*: II s. 76. - *Daphne*: nymfe, som efterstræbtes af Apollon og for at undgå ham bad sin mor Gaia (sml. n.t. II s. 220) om at blive til et laurbærtræ. - *Nehme mein Kreuz (...)*: Se n.t. II s. 122. - *jeg har lært at bede*: I s. 99.

248

Otto skrev: om Ottos dagbog siges det i Efterskrift NS 1858 I til romanen, at der i den »er og skal være noget Skjævt eller Ufuldstændigt, hvilket man vel ogsaa bemærker, naar man har læst Bogen ud«. - *han havde Ret*: de Castro II s. 87. - *Marmorpaladserne*: I s. 532, II s. 215, 257. - *magiske Nøgler*: Se n.t. I s. 115.

249

at allerede Bregning sagde: I s. 365. det viser sig i vor Literatur: i H. L. Martensens teologi og Paludan-Müllers skærsild-sang i versromanen *Adam Homo* (1842-49).

250

Jeg fordømmer Dig ei heller (...): Joh. 8, 11. - *en Mark:* se ovf. note B.

251

Varmestue: opvarmet offentligt lokale, især for hjemløse og fattige. - *Parias:* udskud.

252

Gustav Adolph: Se n.t. I s. 541. - *Mendozas Sang:* II s. 58. - *Noget i Luften hører En (...):* II s. 27. - *Maanedens udløben:* II s. 246. - *kjendt Peter Krøll:* I s. 513.

253

Wenn aber (...): Men når nu hjertet vender sig bort fra skinnet og kun begærer det ægte, rene, menneskelige - og dog med al stræben ikke kan nå noget mål: da må man vel også tilgive manden sorgen. Fra Uhlands digt »Rechtfertigung« (*Gedichte* 10. Aufl. 1836 s. 65). - *Fattigskolerne:* Goldschmidt var stærkt socialt interesseret og havde især i London besøgt fattigskoler, som beskrevet i *NS* 1852 II, sml. *Dagb.* I 292ff, 312ff.

254

Luther (...) Beviisførelse: ikke identificeret. - *en Bog, hvori historisk paavises:* formentlig David Strauss' *Das Leben Jesu* (1835). - *omvendt422Pyramide:* sml. Holbergs roman *Niels Klim* (1741-42) kap. 3 (*Værker* IX 1971, 50). - *Handsel:* dagens første indtægt.

255

Et Kongerige (...): sml. Shakespeares tragedie *Richard III* V 4 (»Et kongerige for en hest«). - *Fra Jacobeo sagde:* II s. 34.

257

Drømme (...) paa Bjergene: II s. 147. - *det forgaaeede Skib(s):* I s. 42. - *Rübezahl:* I s. 385.

258

Molina: den portugisiske jesuit Luis M. (1535-1600), der i sit skrift *Liberi arbitrii* (1588) ville forene læren om viljens frihed med Guds forudbestemmelse. - I *Joh. Aabenbaring:* »Og Folkeslagene af de Frelste skal vandre i den [himmelske Stad]s Lys, og Jordens Konger føre deres Glans og Herlighed (...) til den« (21, 24) (NT 1902). - *Herrens Bøn:* den 6. i Fadervor.

259

Frøken de Vega: I s. 479. - *hendes Mands Hovedprydelse:* hanrejhorn, jf. n.t. I s. 333. - *Hende:* Camilla.

260

Har De Budskab: II s. 115. - *Værtshuset:* II s. 122. - *Klostret:* II s. 143. - *Schechina:* se n.t. II s. 67. - *Selvskuffelse:* selvbedrag. - *Affald:* frafald.

261

Bruderherz: ty., broderhjerter. - *Skuddet:* II s. 186. - *Bagger beskyldte:* II s. 238. - *min Fætter:* sønnen af den ældre greve, I s. 275f. - *Sammenstødet:* I s. 371. - *som administrativ Embedsmand:* den næstældste grev Løvenhjem har en kort tid været amtmand (I s. 349), men er derpå blevet kaldt til en indflydelsesrig stilling i hovedstaden (I s. 520). Han synes tegnet over grev C.E. Frijs (*Brøndsted GF* 164).

262

Mdm. Staëls Sætning: fr., Moralen er tingenes natur. En bærende tanke i hendes værk *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sodaks* (1800). Sml. n.t. I s. 290. - *Aristoteles udtalte:* i *Ethica Nicomachea* 2, 5. - *Tapperhed:* sml. Aristoteles anf. st. 1107a 33f.

263

Han skrev: som fortsættelse af dagbogen, der blev afbrudt ovf. s. 260. - *Denn wer Gefahr (...)*: se n.t. II s. 86. - *sex Fod*: ca. 2 m. - *Jord*: ved begravelsen. - *paa bestemt Udtræk*: særlig valgt udtrukket nummer.

264

overveier: har overvægt over, overgår. - *Tobiæ Bøn*: det apokryfe skrift Tobias' Bog 8, 4-10.

266

Eswar mir nicht lieb (...): Det var mig ikke kært at bemærke dette, thi det tyder på en for sart samvittighed, som skatter det egne moralske selv så højt, at den ikke vil tilgive det noget. En sådan samvittighed skaber hypokondre mennesker, hvis den ikke afbalanceres af en stor aktivitet. Fra Eckermann: *Gespräche mit Goethe* 29/5

423

1831.

- *En Brahmin (...)*: kilden ikke identificeret. - *man muß erstens (...)*: II s. 212.

267

Conferensraad: se ovf., note A.

268

Tausend Ritter (...) *Geist*: Tusind riddere vel bevæbnet har den Helligånd udvalgt. Nå, så se mig an mit barn, kys mig og se dristigt, thi jeg er selv en sådan ridder af den Helligånd. Fra Heines digt »Berg-Idylle« nr. 2 af *Die Harzreise* 1826. - *det, han havde skrevet*: II s. 259f. - *Will Einer (...)*: Vil en lade mærke, at han holder med Gud, så må han give sig kækt i lag med den slemme, onde verden. Fra Uhlands digt »Bitte« (*Gedichte* 10. Aufl. 1836 s. 56).

269

Til Seir og Lykke (...): I s. 214. - *Accord*: overenskomst, aftale. - *Seelenverkooper*: holl., hverver af kolonitropper (eg. sjælesælger). - *alt*: allerede. - *Patchouli*: parfume af æterisk olie.

271

Afhandling: afhandlingen »Om legemlige Berøringer paa Scenen« i J.L. Heibergs tidsskrift *Kjøbenhavns flyvende Post* 1830 nr. 86-87 er skrevet af C.N. David. - *Hadchi*: dvs. haschish, hash. - *Hadchi Babas Æventyr*: romanen *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan* 1824 af den engelske legationssekretær i Persien James Morier (1780-1849). - *Sennhytte*: sæterhytte (i Schweiz). - *Zenobia*: se n.t. I s. 208. - *Panacee*: gr., universalmiddel.

272

altkluge: ty., gammelkloge.

273

forlovede med Friheden: sml. I s. 392. - *efter Biblen*: Matt. 5, 39. - *Viriathus*: fører for lusitanerne (portugiserne) i deres uafhængighedskrig mod romerne år 150-133 f.Kr. Kilden er Theodor Mommsens *Römische Geschichte* II (1855) 9f.

274

Justitsraad Paulsen: I s. 226. - *Umtriebe*: ty, intriger.

277

Rencontre: fr., sammenstød. - *Pelham*: den engelske politiker Thomas Pelham-Holles (1693-1768), adlet under navnet hertug af Newcastle, premierminister og berygtet for at bestikke sine vælgere; hvilken bog der er tale om, kan ikke afgøres. - *canvassing*: eng., hvervning af stemmer.

278

Vienerovgn: se n.t. I s. 25. - *Viggo Gram*: I s. 365. - *Thrymurs Bryllup*: i Eddadigtet »Thrymskvadet«. - *Oberlin*: Johan Friedrich O. (1740-1826), præst i Waldersbach i Steintal mellem Elsass og Lothringen.

279

spytt Dem ud (...): Joh. Ab. 3, 16. - Odin bortgav sit ene Øie: for at vinde kundskab om skæbnen satte han sit ene øje i pant hos jætten Mimer, der var visere end nogen anden. - Forstanderskabet: se n.t. I s. 276. - snilde som Slinger (...): Matt. 10, 16. - Dansken er Herre i Danmark: kilden ikke identificeret.

424

280

Lykkensgave: i den engelske udgave er det justitsråd Paulsens gård, der bærer dette navn.

281

Bregning: I s. 152. - Tjørnelund: I s. 245. - Birgitte: om B. i Brøndsted GF 170f.

282

Madamen (...) Jægermesteren: fru Vandamme, I s. 562. - Faderens Død: 11 s. 220.

283

Saras Død: 1. Mos. 23.

284

Tyltebær: tidligere anvendt sideform til tyttebær.

286

Rhonen hiin Aften: II s. 115. - Elven ved »die Krähe«: II s. 188.

287

hidses: hejses. - Fjer: fjeder. - Urt: mødet i Altdorf II s. 120. - holde Dug og Disk: (dvs. bord) har egen husholdning.

289

Assembleer: fr., selskaber. - Historien om Alexander: verdensherskeren skal have sagt, at hvis han ikke var Aleksander den Store, ville han være den nøjsomme filosof Diogenes (sml. n.t. I s. 293). Fortælles i Diogenes Laertios' filosofihistorie 6, 32 og Plutarchs levnedbeskrivelse af Aleksander 14. - kneben: smålig.

290

Landstinget: efter 1849 rigsdagens førstekammer. - Scenen i Skoven: I s. 244.

291

Hilsen og Velkomst: I s. 248.

293

*Consuelo: roman fra 1843 af den franske forfatterinde George Sand (1804-76), hvori hun har gendigtet sin kærlighedshistorie med Chopin. Paul V. Rubow har eftervist påvirkning fra hende hos Goldschmidt (*Goldschmidt og Nemesis* 1968, 67ff.). - havde forsket: sml. dagbogen ovf. s. 258.*

294

den kommer aldrig i den Forstand: sml. II s. 69f. - Læren om de tre Slags Sjæl: smst.

295

da han havde siddet i Baaden: I s. 260.

297

lege Mand og Kone: I s. 49. - i Huset etsteds: hos familien André, I s. 64.

298

Saa ta'er vi (...) Vandgrød: I s. 26. - Green: I s. 17. - Dueslaget: I s. 16.

299

paa Grathehede: ifølge Saxo havde Valdemar den Store i slaget på Gråhede 1157 et mandskab i stålgrå koffer, der lignede brynjer så nøje, at Svend først rettede sine mænd mod dem i den tro, at det var kærnetropperne (Jørgen Olriks overs. 1908, III 254). - *til Seir og Lykke (...)*: I s. 214.

300

Munken gaaer (...): Se n.t. I s. 14. - *Der stander et Kloster*: se n.t. I s. 15.

301

lagt det af: II s. 246. - *Pauli Breve*: især Rom. 14, 1ff., 17ff., 1. Kor. 6, 12ff., Kol. 2, 20 og 1. Tim. 4, 1ff. - *Manden af første Classe*: I s. 505f.

302

Deres Ord for rum Tid siden: I s. 365. - *Maria*: Lazarus' søster, der 425 ifølge Joh. Ev. 12, 5-7 salvede Jesu fødder med kostbar nardussalve, hvad Judas bebrejdede hende.

303

Interpellation: forespørgsel. - *Axeltorvet*: torv, hvortil varer føres »på aksel« og sælges fra vogn. - *Byfogden*: se n.t. I s. 12. - *Fødelandets gemytlige Blødhed*: sml. betragtningerne over danskerne i *Arvingen* (*Danske Klassikere* 76-77).

304

Kongebrev: ægteskabsbevilling. - *Rebellion*: oprør.

306

Rister De Runer?: se n.t. I s. 55. - *Hvo der holder (...)*: I s. 9.

307

det er stærkere end jeg: ifølge Paul V. Rubow (*Goldschmidt og Nemesis* 1968, 70) fordækt citat af George Sands roman *Valentine* 1832. Sml. også I s. 12 (»en Magt over ham«).

308

Fru Ingeborgs Ja: det påskud kong Erik Klipping bruger til at have forført Marsk Stigs hustru Ingeborg i hans fravær (i den såkaldte lange vise om Marsk Stig, DgF nr. 145 A strofe 41).

309

Paulsen (...) gaae isøvne: II s. 277.

310

Da det brændte i Paris: II s. 196. - *Troldkjærling*: legetøjsfyrværkeri, heksehyl. - *Sparre- (...)* værk: spær, bjælkeværk.

311

det er det Vindue Jeg skal ind ad: sml. II s. 307. - *sin Faders Ansigt*: I s. 70. - *Barnebilledet*: II s. 122, 232, 246. Sml. *Dagb.* 20/7 1855 (I 375). - *fri os fra det Onde (...)*: syvende og sidste bøn i Fadervor.

313

Uri: II s. 120, 287.

315

Verden er god, men handler ondt (...): Goldschmidt udtaler det samme som sin egen »tro« i et julebrev 1854 (*Br.* II 25f.). - *den smertefulde Bro*: sml. »Dødens Bro« II s. 250. - *Derfor ere vi Adelsmænd*: se n.t. II s. 118. - *en Maanedes Tjeneste*: sml. II s. 17, 246.

316

sit Kald: som lærer ved fabrikken. - *Snuustobak*: II s. 219. - *Gracchernes Moder*: se n.t. I s. 220.

Barnet: Se n.t. II s. 311.